בפרשת ריבית (ויקרא כה לו) 'אַל תִּקַּח מֵאִתּוֹ נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית, וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ, וְחֵי אָחִיךָ עִמָּךְ', ויש לדרוש שבא הכתוב לומר שאם לקחת ריבית, אַהֲדַר לֵיהּ כִּי הֵיכִי דְּנִיחֵי – החזר לו כדי שיוכל לחיות, ולא יעני מחמת הריבית.

שואלת הגמרא: וְרַבִּי יוֹחָנָן הסובר שריבית קצוצה אינה יוצאת בדיינים, הָאי 'וְחֵי אָחִיךָ עִמָּךְ' מַאי עָבֵיד לֵיהּ – מה הוא דורש מפסוק זה. משיבה הגמרא: מְבָעֵי לֵיהּ – הוא דורשו לְכִדְתַנְיָא, שְׁנַיִם שֶׁחָיוּ מֵהַלְכִין בַּמֶּדְבָּר במקום שאין מים לשתות, וְרַק בְּיַד אֶחָד מֵהֶן יש קִיתּוֹן [–כלי] שֶׁל מַיִם, ואין מספיק לשתיית שניהם עד שיגיעו לישוב, וְאִם שׁוֹתִין שְׁנֵיהֶם מהמים, מֵתִים – ימותו שניהם בצמא, וְאִם שׁוֹתָה אֶחָד מֵהֶם הרי הוא מַגִּיעַ לַיִּשּׁוּב וימצא שם מים ויחיה. דָּרַשׁ התנא בֶּן פְּטוֹרָא, מוּטָב שֶׁיִּשְׁתּוּ שְׁנֵיהֶם ויחיו ככל שיספיקו המים וְאַחר כך יָמוּתוּ שניהם כשיגמרו המים, וְאַל יִרְאֶה אֶחָד מֵהֶם בְּמִיתָתוֹ שֶׁל חֲבֵירוֹ על ידי שישתה לבדו מהמים ולא יתן לחבירו, שכיון שמחויב להציל את חבירו, אין לו לשתות את כל המים ולהניח לחבירו למות מיד. עַד שֶׁבָּא רַבִּי עֲקִיבָא וחלק עליו וְלִימֵּד מהפסוק 'וְחֵי אָחִיךָ עִמָּךְ' שֶׁחַיֶּיךָ קוֹדְמִים לְחַיֵּי חֲבֵירְךָ, כלומר שאין אתה מצווה לדאוג לחיי אחיך אלא 'עמך', ולכך אם אין די לשניהם ישתה הוא ולא יתן לחבירו.

מקשה הגמרא על רבי יוחנן: מֵיתִיבִי, בנים שירשו את נכסי אביהם, וְהִנִּיחַ לָהֶם אֲבִיהֶם בתוך הירושה מָעוֹת שֶׁל רִבִּית – מעות שנטל מאחרים בתורת ריבית, אַף עַל פִּי שֶׁהבנים יוֹדְעִים שֶׁהמעות האלו הֵן שֶׁל רִבִּית, אֵינָן חַיָּבִין לְהַחֲזִירָן לזה, אלא מותרים להשתמש בהם. מדייקת הגמרא: מכך שהברייתא נקטה את ההיתר רק לגבי הבנים משמע שֶׁהָא אֲבִיהֶן אם היה חי חַיָּיב לְהַחֲזִיר את המעות ללוה, שלא כדברי רבי יוחנן. מתרצת הגמרא: בְּדִין הוּא – באמת הדין הוא דַּאֲבוּהוֹן נָמֵי אם היה חי לֹא מְיַחַיֵּיב לְהַחֲזִיר את המעות, ומה שנקטה הברייתא את ההיתר רק לענין הבנים הוא אַיְידֵי דְּקָא בָּעֵי לְמִתְנֵי סֵיפָא – אגב שהברייתא רצתה לשנות בסיפא את הדין הבא, שמה שאמרנו שאין הבנים צריכים להחזיר הוא דווקא אם הניח להם 'מעות' של ריבית, אבל אם הִנִּיחַ לָהֶן אֲבִיהֶם בתוך הירושה פֵּרָה וְטַלִּית [–או טלית] וְכָל דָּבָר הַמְּסוּיָּם – דבר הניכר לרבים שהוא שייך לפלוני ולא הגיעו לידי האב אלא בתורת ריבית, ואם כן יש לאב בזיון בזה, שכשרואים את החפץ בידי הבנים נזכרים שבא לידי אביהם על ידי איסור, חַיָּבִין הבנים לְהַחֲזִיר את החפץ ללוה מִפְּנֵי כְּבוֹד אֲבִיהֶם. וכיון שדין זה שייך רק לגבי הבנים, תָּנֵי נַמֵי רֵישָׁא [שכשהניח מעות אינם צריכים להחזיר] בְּדִידְהוּ – דווקא לענין הבנים, אבל באמת דין זה שייך גם לגבי האב וכרבי יוחנן.

מקשה הגמרא: וְתָנֵי מִפְּנֵי כְּבוֹד אֲבִיהֶם מִי מִיחַיְּבִי – וכי חייבים הבנים להחזיר את הריבית מפני כבוד אביהם, הרי אביהם רשע היה שהלוה בריבית, וְקָרֵי כָּאן – יש לקרוא ולדרוש כאן את הכתוב לענין איסור קללה (שמות כב כז) 'וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא תָאֹר', ודרשו חכמים שאין האיסור לקלל את הנשיא אלא בְּעוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה עַמָּךְ, כלומר שהוא שומר את המצוות, ומזה יש ללמוד גם לענין מצות כיבוד אב שאין חיובו אלא אם אביו 'עושה מעשה עמך', וכיון שאביהם הלוה בריבית אין הם חייבים בכבודו.

מתרצת הגמרא: כְּדְאָמַר רַב פִּנְחָס מִשְּׁמֵיהּ דְּרָקָא לענין אחר, שמדובר בְּשֶׁעָשָׂה תְּשׁוּבָה, הָכָא נַמִּי – כן יש להעמיד כאן שמה שחייבו את הבנים להחזיר, היינו בְּאופן שֶׁעָשָׂה אביהם תְּשׁוּבָה, ולפיכך חייבים הם בכבודו. מקשה הגמרא: אִי עָשָׂה אביהם תְּשׁוּבָה, מַאי בָּעֵי נְבִיהּ – מדוע נותר החפץ של הריבית בביתו, היה לו להחזירו בעצמו. מתרצת הגמרא: כגון שֶׁלֹּא הִסְפִּיק האב לְהַחֲזִיר את הריבית לאחר שעשה תשובה עַד שֶׁמֵּת.

מקשה הגמרא על רבי יוחנן: מֵיתִיבִי, הַגַּוְלָנִין וּמַלְוֵי בְּרִבִּית, אַף עַל פִּי שֶׁגָּבוּ את המעות, מַחֲזִירִין – עליהם להחזיר את המעות לבעליהם. מפרשת הגמרא תחילה את הברייתא. גַּוְלָנִין מַאי אַף עַל פִּי שֶׁגָּבוּ אִיכָּא – לשון 'אף על פי' משמע שלא רק יגזלו אלא אפילו אם כבר גזלו יש להם להחזיר, והרי אין זה שייך לענין גזלנים, שהרי אִי נָזוּל נָזוּל – אם כבר גזלו, הרי גזלו, ואין שייך לומר 'אף על פי', וְאִי לֹא נָזוּל – ואם עדיין לא גזלו, וכי גַּוְלָנִין קָרֵית לְהוּ – וכי שייך לקרותם גזלנים קודם הגזילה. אֶלָּא אִימָּא שאין כאן שני דברים, גזלנים ומלוי בריבית, אלא הברייתא מפרשת את דבריה, גַּוְלָנִין מַאי נִיהוּ – באיזה גזלנים אנו מדברים, בְּמַלְוֵי בְּרִבִּית, ובאה הברייתא לחדש שאַף עַל פִּי שֶׁכבר נָבוּ את הריבית, מַחֲזִירִין – הרי הם חייבים להחזיר את המעות ללוה, ומבואר שריבית קצוצה יוצאת בדיינים ושלא כדעת רבי יוחנן.

מתרצת הגמרא: תַּנָּאֵי הִיא – מצינו תנאים שנחלקו בזה, ויש גם תנאים הסוברים כדברי רבי יוחנן. דְּתַנְיָא, רַבִּי נְחֶמְיָה וְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב פּוֹסְקִין אֶת הַמַּלְוֶה וְאֶת הָעֲרֵב מלא תעשה וממלקות, מִפְּנֵי שֶׁיֵּשׁ בָּהֶן קוּם עֲשֵׂה – שאפשר לתקן את הלאו על ידי קיום העשה שבו, ונחשב לאו הניתק לעשה, ואין לוקים עליו. מבארת הגמרא: מַאי קוּם עֲשֵׂה – על ידי איזה עשה יש לתקן את הלאו, לַאו מִשּׁוּם דְּאַמְרִינַן לְהוּ קוּמוּ אֲהַדּוּרוּ – ודאי הוא שאומרים להם להשיב את הריבית, הרי שלדעתם יש חובה להחזיר את הריבית, ומדברייהם יש לדייק, מִכְּלָל דְּתַנָּא קַמָּא המחייב מלקות אף את המלוה והערב, סָבַר לַאו בְּנֵי אֲהַדּוּרֵי נִינְהוּ – אין עליהם מצוה להשיב את הריבית, ואין זה לאו הניתק לעשה, ולוקים עליו. הרי שנחלקו תנאים אם יש חובה על המלוה להשיב את הריבית ללוה או לא.

דוחה הגמרא: לֹא, אפשר שהכל סוברים שהמלוה חייב להשיב הריבית ללוה, אולם ביון שכבר גבה הריבית עבר על הלאו והתחייב מלקות, ואין מה שחייב להחזיר תיקון על הלאו, אלא מצות עשה בפני עצמה. ולא נחלקו אלא קודם שגבו הריבית, שדעת תנא קמא שהמלוה והערב כבר עברו על הלאו של 'לא תשימון', ושוב אינם יכולים לתקנו, ורבי נחמיה ורבי אליעזר אמרו שיש לו תיקון, ומַאי קוּם עֲשֵׂה – ומהו התיקון שהזכירו, לִקְרוֹעַ שְׁטָרָא – השטר שכתוב בו חוב הריבית, ובכך בטל האיסור למפרע.

מקשה הגמרא: מַאי קָסָבַר – מה סוברים רבי נחמיה ורבי אליעזר בן יעקב שאמרו שעל ידי קריעת השטר מתקנים את הלאו, אִי קָסָבַר – אם סוברים הם שֶׁשְּׁטָר הָעוֹמֵד לִגְבּוֹת אף קודם שנגבה בָּגְבוּי דָּמֵי – נחשב כאילו גבה המלוה את מה שכתוב בשטר, כיון שבכתיבתו שיעבד לו את קרקעותיו, אם כן איך יתקנו את הלאו על ידי קריעת השטר, וְהָא עָבְדוּ אִיסּוּרֵייהוּ – והרי כבר עברו על האיסור. וְאִי סוברים הם ששטר העומד לגבות כל זמן שלא גבו אותו בפועל, לַאו בְּגָבוּי דָּמֵי, אם כן הָא עדיין לֹא עָבוּד – לא עשו וְלֹא כְּלוּם, ואף בלא קריעת השטר אין לחייבם מלקות, ומדוע חולק תנא קמא ומחייב את המלוה והערב מלקות.

מתרצת הגמרא: לְעוֹלָם קָסָבַר שְׁטָר הָעוֹמֵד לִגְבּוֹת לַאו בְּגָבוּי דָּמֵי, ומכל מקום בכתיבת השטר עברו על הלאו של 'לא תשימון עליו נשך', ולפיכך לדעת תנא קמא לוקים על לאו זה, אלא שרבי נחמיה ורבי אליעזר בן יעקב סוברים שאפשר לתקן את הלאו על ידי קריעת השטר, שעל ידי זה נחשב כאילו לא שמו עליו נשך מעולם, וְהָא קָא מַשְׁמַע לָן בברייתא זו דְּשׁוּמָא מְיוֹלְתָא הִיא – ששימת הריבית על ידי כתיבת השטר היא איסור בפני עצמו אפילו בלא גביית הריבית.

מוכיחה הגמרא: הָכִי נַמִּי מְסַתְּבְרָא, דְּתָנַן להלן (עה:) וְאֵלּוּ עוֹבְרִים בְּלֹא תַעֲשֶׂה בהלואה בריבית, הַמַּלְוֶה וְהַלּוֶה הָעֵרֶב וְהָעֵדִים, וקשה, בְּשֶׁלָּמָא פּוֹלְחוּ – המלוה והלוה והערב, מובן שהם עוברים בלאו, שהרי עָבוּד [עשו] מַעֲשֶׂה של הלואה בריבית, אֶלָּא עֵדִים מַאי עָבוּד, אֶלָּא לַאו שְׁמַע מִינָּהּ דְּשׁוּמָא מְיוֹלְתָא הִיא – שבשימת הריבית בשעת כתיבת שטר החוב, עוברים על הלאו של 'לא תשימון', ולכן חייבים העדים על כך שסייעו בכתיבת השטר, ואם כן הוא הדין המלוה והערב עוברים על לאו זה משעת כתיבת השטר על אף שעדיין לא גבו ואינו נחשב כגבוי. מסיקה הגמרא: אכן שְׁמַע מִינָּהּ. אָמַר רַב סָפְרָא, כָּל ריבית שהתחייב הלוה למלוה באופן שֶׁאִילּוּ היה המלוה תובעו לשלם בְּדִינֵיהֶם של אומות העולם שאינם מוזהרים באיסור ריבית, היו מוֹצִיאִים את הממון מִלְּוֶה לַמַּלְוֶה,

המשך בעמוד צ

והיינו שהיא ריבית קצוצה שבשעת ההלואה התחייב הלוה לשלמה, דְּדִינָנוּ אף אם כבר שילם את הריבית מַחֲזִירִין את המעות מִמַּלְוֶה לְלַוֶּה, וכרבי אלעזר שריבית קצוצה יוצאת בדיינים. אבל כָּל ריבית שֶׁאֵילּוּ היה המלוה תובע מן הלוה דְּדִינֵיהֶם של אומות העולם, אֵין מוֹצִיאִין מִלַּוֶּה לְמַלְוֶה, מפני שלא התחייב על כך בפירוש בשעת ההלואה, אין זו ריבית קצוצה, אלא אבק ריבית דרבנן, לפיכך דְּדִינָנוּ אם כבר נתן ריבית כזו אֵין מַחֲזִירִין מִמַּלְוֶה לְלַוֶּה.

מקשה הגמרא: אָמַר לֵיהּ אַבָּיֵי לְרַב יוֹסֵף, וּכְלָלָא הוּא – וכי כלל זה נכון תמיד, וַהֲרֵי הלואת פָּאָה בְּמָאָה – שלוה סאה חיטים בזמן הזול על מנת לשלם לו לאחר זמן, דְּדִינֵיהֶם של האומות מוֹצִיאִין מִלַּוֶּה לְמַלְוֶה – מחייבים את הלוה לשלם לו סאה אף אם התייקרה, וּדְדִינָנוּ אין זה ריבית דאורייתא אלא אבק ריבית, וְאֵין מַחֲזִירִין מִמַּלְוֶה לְלַוֶּה את עודף היוקר.

עונה הגמרא: אָמַר לֵיהּ רב יוסף לאביי, אִינְהוּ – אומות העולם אינם מחייבים זאת בתורת תשלומי ריבית, שלדעתם בְּתוֹרַת פְּקַדּוֹן אָתָא לִידֵיהּ – כמו שנתן המלוה פקדון של סאה חיטים ללוה, ולפיכך מחייבים את הלוה להחזיר סאה חיטים אף על פי שהיא יקרה יותר, ולא אמר רב ספרא את הכלל אלא כשבדיניהם מוציאים את הממון בתורת ריבית.

אָמַר לֵיהּ רָבִינָא לְרַב אַשִׁי, וַהֲרֵי הלואה בְּמַשְׁכַּנְתָּא בְּלָא נַכְיֵיתָא – שמלוה את המעות תמורת משכון של כרם, והמלוה אוכל את הפירות, ואינו מנכה מההלואה את דמי הפירות שאכל, דְּדִינֵיהֶם של האומות מוֹצִיאִין מִלַּוֶּה לְמַלְוֶה – אם אכל הלוה את הפירות, מוציאים מהלוה את דמי הפירות ונותנים למלוה, כיון שכך התחייב בשעת ההלואה,

וְאַף עַל פִּי כֵן בְּדִינֵינוּ אֵין מַחֲזִירִין אֶת דְּמֵי הַפֵּירוֹת מִפְּלָוֶה לַלָּוֶה, משום שאין זה נחשב ריבית קצוצה אלא אבק ריבית, ואבק ריבית אינו יוצא בדיינים.

מתרצת הגמרא: אָמַר לֵיהּ רב אשי לרבינא, אִינְהוּ – הם, אומות העולם שמוציאים את דמי הפירות מן הלוה למלוה, אינם מוציאים אותו בתורת ריבית, אלא שהם סוברים שכרם זה בְּתוֹרַת זְבִינֵי אָתָא לִידֵיהּ – בא לידי המלוה בתורת מכר, כלומר שהלוה מכר למלוה את כרמו תמורת הכסף שהלוה לו, אלא שפסקו ביניהם שיוכל הלוה לחזור ולקנותו מן המלוה בזמן שקבעו ביניהם, ולפיכך הם מוציאים את דמי הפירות מן הלוה שהרי בעיניהם אין הכרם שלו, ולא אמר רב ספרא שכל שבדיניהם מוציאים מלוה למלוה בדינינו מחזירים ממלוה ללוה אלא כשבדיניהם מוציאים בתורת ריבית.

שואלת הגמרא: לפי מה שהתבאר שכללו של רב ספרא אינו אלא כשאומות העולם דנים בו בתורת רבית, הרי כל האופנים של אבק ריבית שאסורה מדרבנן אינם בכלל זה, שהרי בדיניהם אין זה נחשב לריבית אלא דרך מכירה וכדומה, וְאֶלָּא כָּל שֶׁאִילּוּ בְּדִינֵיהֶן דְּקָאָמַר רַב סַפְרָא מַאי אָתָא לְאַשְׁמוּעִינַן – מה בא רב ספרא להשמיענו בכך שאמר את כללו שכל שאילו בדיניהם מוציאים מלוה למלוה בדינינו מחזירים וכל שבדיניהם אין מוציאים בדינינו אין מחזירים, כלומר איזה אופן ישנו שהוא ריבית ואין אומות העולם מוציאים מן הלוה למלוה, ולפיכך אף בדינינו אין מחזירים מן המלוה ללוה אם כבר נתן לו.

משיבה הגמרא: הָכִי אָתָא לְאַשְׁמוּעִינַן – כך כוונת רב ספרא להשמיענו, כָּל ריבית שֶׁאִילּוּ בְּדִינֵיהֶן של אומות העולם מוֹצִיאִין מִלָּוֶה לַמַּלְוֶה, בְּדִינֵינוּ מַחֲזִירִין מִמַּלְוֶה לַלָּוֶה, וּמַאי נִיהוּ – ובאיזה ריבית מדובר, בְּרִבִּית קְצוּצָה – שבשעת ההלוואה קצץ המלוה עם הלוה שישיב לו את ההלוואה בתוספת ריבית, וְיחִידִי בזה רב ספרא שההלכה היא כִּדְרַבִּי אֶלְעָזָר שריבית קצוצה יוצאת בדיינים.

ומה שאמר שכָּל ריבית שֶׁאִילּוּ בְּדִינֵיהֶם של אומות העולם אֵין מוֹצִיאִין מלוה למלוה בְּדִינֵינוּ אֵין מַחֲזִירִין מן המלוה ללוה, כוונתו לְרִבִּית מְקֻדֶּמֶת – שנותן מעות למלוה קודם ההלואה כדי שילוה לו אחר כך, ולְרִבִּית מְאוּחֶרֶת – שלאחר שהחזיר לו את ההלואה נותן לו תוספת בשביל שהלוה לו, שריביות אלו אף על פי שנותן לו בתורת ריבית, אם אינו נותן לו אין מוציאים ממון זה מן הלוה למלוה בדיני אומות העולם, שהרי לא פסק עמו, ולא התחייב שיתן לו את הריבית, ובדינינו אין מחזירים מן המלוה ללוה כיון שאינו אסור אלא מדרבנן ואינו יוצא בדיינים:

שנינו במשנה: כֵּיצַד דין ריבית דרבנן, לָקַח הֵימֶנּוּ חִטִּים בְּדִינָר וְהָב הַכּוֹר וְכֵן הַסָּאתַיִם וְכוּ' – אדם נתן לחבירו דינר זהב [עשרים וחמשה דינרי כסף] על מנת לקבל כור חטים לאחר זמן, וכן היה שער החטים בשעת המכירה, וכיון שכבר יצא השער אין בכך איסור. ולאחר שעלה שער החטים לשלשים דינרי כסף לכור, אמר לו המוכר שהוא מוכר לו יין בדמי שלשים דינרים, אם אין ברשות המוכר יין בשווי זה, יש בזה איסור ריבית מדרבנן, אף על פי שכבר יצא השער של היין:

מקשה הגמרא: וְכִי אֵין לוֹ יַיִן מַאי חֲזִי – מה בכך שאין לו יין, כלומר מדוע כשאין למוכר יין יש איסור ריבית במה שמתחייב לתת לקונה יין בשווי דמי החטים שחייב לו, ואף על פי שכבר יצא השער של היין, (והתניא) [וְהָתְנַן] – והרי שנינו במשנה (לקמן עב:) אֵין פּוֹסְקִין עַל הַפֵּירוֹת – אסור לשלם מראש על פירות [או דבר אחר] על מנת שיתן המוכר את הפירות לאחר זמן, לפי המחיר שקבעו [פסקו] בשעת התשלום, עַד שֶׁיֵּצֵא הַשַּׁעַר – עד שיקבע בשוקי העיר שער קבוע ומפורסם למחיר הפירות האלו, אולם כאשר יָצָא הַשַּׁעַר – שכבר יש לפירות אלו מחיר קבוע בשוק, פּוֹסְקִין – מותר לפסוק עליהם, מפני שאַף עַל פִּי שֶׁאֵין לַלָּוֶה יֵשׁ לַלָּוֶה – שאף על פי שאין הפירות ביד המוכר, כיון שיש פירות כאלו ביד אחרים ויש בידו לקנותם במעות אלו שהוא נותן לו, שהרי יש להם מחיר קבוע, הרי זה נחשב כאילו כבר קנה המוכר את הפירות בדמים האלו, ופירות אלו קנויים ללוקח, ואם הם מתייקרים הרי הם מתייקרים ברשותו ואין בזה איסור ריבית. ואף כאן כיון שכבר יצא השער של היין, והמוכר חייב לקונה חטים או דמיהם בשויו של יין זה, מדוע אין זה נחשב כאילו נקנה היין ללוקח ואף אם יתייקר אין בכך ריבית.

מתרצת הגמרא: אָמַר רַבָּה, אם היה המוכר נותן ללוקח את דמי החטים שהוא חייב לו וחוזר ונוטל אותם בשביל היין, אכן היה מותר לעשות כן מפני שכבר יצא השער של היין וכפי שהתבאר, אולם מַתְנִיתִין בְּבָא לָחוֹב בְּדָמֶיהָן עַכְשָׁיו – המשנה מדברת באופן שלא נתן המוכר ללוקח את דמי החטים שחייב לו, אלא בא לעשות עליו את דמי החטים חוב, ולפסוק תמורת החוב יין, וכיון שלא קיבל כאן מעות כלל, אין להחשיב כאילו קנה במעות האלו יין, ונמצא שאין כאן אלא הלואה ובשיתייקר היין ויתן לו יין לפי היוקר הרי זה ריבית.

מביא רבה ראיה: וְכִדְתָנְיָא, חֲרֵי שֶׁהָיָה אדם נוֹשֶׂה בַּחֲבֵירוֹ כָּמָּה, כלומר שהיה חבירו חייב לו מנה, וְהָלַךְ הנושה וְעָמַד עַל גּוֹרְנוֹ של הלוה, וְאוֹמֵר – ואמר לו ללוה תֵּן לִי מֵעוֹתַי שאתה חייב לי מפני שֶׁאֲנִי רוֹצֶה לִיקַּח בָּהֶם חִטִּים שהם עתה בזול, אָמַר לוֹ הלוה, חִטִּים יֵשׁ לִי שֶׁאֲנִי נוֹתֵן לְךָ – יש לי חטים שאני יכול לתת לך תמורת החוב, צֵא וַעֲשֵׂה עָלַי כַּשַּׁעַר שֶׁל עַכְשָׁיו – צא וחשב כמה חטים אתה יכול לקנות במנה זה, לפי השער של עכשיו, ונהפוך את החוב לחוב של חטים בכמות זו, וַאֲנִי אֶעֱלֶה לְךָ כָּל שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ – ואני אשלם לך את החטים במשך שנים עשר חודש הבאים, ואף אם יתייקרו החטים אתן לך אותם בדמים שהם עכשיו, אָסוּר לעשות כן, ואף על פי שכבר יצא השער, דְּלַאו כְּאִיסָּרוֹ הָבָא לְיָדוֹ דָּמֵי – שאין זה דומה לנותן איסר [מטבע] בשעה שפוסק, שכשנותן לו מטבע כיון שבמטבע זה יכול המוכר לקנות חטים אצל אחרים, יש להחשיב כאילו אכן קנה אותם והם קנויים ללוקח, אבל כשאין כאן מטבע אלא חוב בלבד אי אפשר להחשיב כאילו קנה המוכר חטים, נמצא שלא קנה הלוקח דבר, אלא חוב הוא, ואם יתן לו אחר כך חטים יקרות יותר הרי זו ריבית.

אָמַר לֵיהּ אַבָּיֵי לרבה, אִי סוברת המשנה כדברי הברייתא שאי אפשר לפסוק על הפירות עם חוב כיון דְּלֹא כְּאִיסָּרוֹ הָבָא לְיָדוֹ הוא, שכיון שלא נתן לו דמים בשעת הפסיקה אין זה נחשב כאילו קנה הלוקח את הפירות ולכך אפילו אם יצא השער אין זה מועיל, אם כן מַאי אִירְיָא – מדוע נקטה המשנה את האיסור דווקא באופן שאֵין לוֹ יין, אֲפִילּוּ אם יֵשׁ לוֹ יין נַמִּי אסור לפסוק שיהיה חייב לו יין לפי שוויו עכשיו, שהרי בברייתא שנינו שעמד המלוה על גורנו של הלוה, והיינו שהיו לו חטים בעין, ואף על פי כן אסרה הברייתא פסיקה זו כיון שלא נתן לו מעות, וכיון שבמשנה מבואר שכשיש לו יין אין בכך איסור, בעל כרחנו שהמשנה חולקת על הברייתא, ואם כן אין לפרש את דברי המשנה על פי ברייתא זו.

אֶלָּא אָמַר אַבָּיֵי, המשנה אינה מדברת באופן שפסק מתחילה על החטים ואחר כך חזר ופסק חוב זה על היין, אלא מַתְנִיתִין – המשנה מדברת באופן כְּדְתָנֵי רַב סַפְרָא בְּרִבִּית דְּבֵי רַבִּי חִיָּיא – כמבואר בברייתא ששנה רב ספרא בהלכות ריבית שנלמדו בבית מדרשו של רבי חייא, דְּתָנֵי רַב סַפְרָא בְּרִבִּית דְּבֵי רַבִּי חִיָּיא, יֵשׁ דְּבָרִים שֶׁהֵם מוּתָּרִין מעיקר הדין, כלומר שאינם ריבית, וְאף על פִּי כן אֲסוּרִין מדרבנן מִפְּנֵי הַעֲרָמַת רִבִּית, כלומר שנראה כמערים לקחת ריבית. מפרשת הברייתא: כֵּיצַד, אָמַר לוֹ אדם לחבירו, הַלְוֵנִי מָנֶה שהוא עשרים וחמשה סלעים, אָמַר לוֹ חבירו, מָנֶה אֵין לִי להלוות לך, אולם חִטִּין בְּשׁווי של מָנֶה יֵשׁ לִי שֶׁאֲנִי נוֹתֵן לְךָ, והתחייב הלוה שבהגיע זמן הפרעון ישלם לו מנה תמורתם, וְאחר כך חָזַר המלוה וְלָקָחָן הֵימֶנּוּ – וקנה את החטים מן הלוה בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבַּע סֶלַע, שהוזיל לו הלוה ומכר לו את החטים בסלע פחות משויים, הרי מעיקר הדין דבר זה מוּתָּר, שהרי המלוה לא העלה לו את דמי החטים יותר משויים בשכר המתנת המעות, אלא שאחר כך מכר לו הלוה בזול מפני שהיה דחוק למעות, וְמכל מקום אָסוּר לְעֲשׂוֹת כֵּן מדרבנן,

המשך בעמוד רסא

מִפְּנֵי הַעֲרָמַת רִבִּית – שנראה כמערים כדי לקחת ריבית, כיון שיצא הלוה מלפני המלוה כשבידו רק עשרים וארבעה סלעים, והוא חייב לפרוע לו עשרים וחמשה סלעים.

ולפי זה יש לפרש **שֶׁהָבָא** – במשנה **נַמִּי** מדובר באופן כזה, והוא **כְּגוֹן דְּמַתְחִילָה אָמַר** הלוה למלוה **הַלְוֵינִי שְׁלֹשִׁים דִּינָרִים, וְאָמַר לֵיהּ** המלוה **שְׁלֹשִׁים דִּינָרִים אֵין לִי לְהַלְווֹת לָךְ, אוּלַם חִסִּין בְּשִׁווּי שְׁלֹשִׁים דִּינָרִים יֵשׁ לִי שֶׁאֲנִי נוֹתֵן לְךָ, הסכים הלוה ונָתַן לוֹ המלוה חִסִּין בְּשְׁלֹשִׁים דִּינָרִים** והתחייב לו תמורתם שלשים דינרים בהגיע זמן הפרעון, **וְאַחַר כָּךְ חָזַר** המלוה **וְלָקָחָם הֵימֶנּוּ** – וקנה את החטים מן הלוה **בְּדִינַר זָהָב** שהוא עשרים וחמשה דינרים, וזה מה ששנינו במשנה 'לקח הימנו חטין בדינר זהב הכור', והיינו שהמלוה לקח מן הלוה חטים לפי ערך של דינר זהב לכור, ועל זה מסיימת המשנה, **אִי אִית לֵיהּ חַמְרָא לַלְוֵה דְּיָהֵיב לֵיהּ בְּשְׁלֹשִׁים דִּינָר** – אם בשעת הפרעון יש לו ללוה יין ממש, והוא נותן למלוה יין בשווי שלשים דינרים כפי שהתחייב לו, אין בזה איסור, משום **דְּפָרְעָא הוּא דְּקָא שָׁקִיל מִינֵּיהּ** – הוא נוטל ממנו פירות ולא מעות, **וְלֵית לָן בָּהּ** – אין בזה משום הערמת ריבית, כיון שמתחילה נתן לו המלוה מעות והוא נוטל חזרה פירות אין זה נראה כריבית אלא כמקח וממכר. **וְאִי לָא** – ואם אין ללוה יין, **כֵּיוָן דְּלֵית לֵיהּ חַמְרָא** – כיון שאין לו יין ונמצא שלבסוף יטול ממנו המלוה מעות, **וַדַּאי מְשָׁכַּל זוּזֵי מִינֵּיהּ** – נטילת שלשים דינרים במטבעות, **מָחֵזֵי כְּרִבִּית** – נראה כריבית, שהרי מתחילה יצא מלפניו עם עשרים וחמשה דינרים בלבד, ולבסוף הוא משלם לו שלשים דינרים, ואף שבאמת אין כאן ריבית גמורה, שהרי מתחילה הלוה לו חטים בשווי שלשים דינרים, אלא שחזר וקנה ממנו בזול, מכל מקום יש כאן הערמת ריבית.

מקשה רבא: **אָמַר לֵיהּ רָבָא, אִי הָכִי** – אם כדבריך שהמשנה עוסקת שלוה ממנו חטים על מנת לשלם לו את דמיהם במעות, מדוע כתבה המשנה שבבוא זמן הפרעון אמר לו 'תֵּן לִי חִטַּי' וכו', **דְּמֵי חִטַּי מִבָּעֵי לֵיהּ** – היה לה לכתוב שאמר לו 'תן לי דמי חיטי', שהרי הוא תובע ממנו מעות ולא חטים. מתרצת הגמרא: **תְּנַי** – אכן יש להגיה ולגרוס 'תן לי **דְּמֵי חִטַּי**'.

מוסיף רבא ומקשה: עדיין אין לשון המשנה מיושב, שהרי אמרו 'תן לי חיטי **שֶׁאֲנִי** רוצה **לְמוֹכְרָן**', ולפי דבריך שהוא תובע ממנו את דמי החטים, איך שייך לומר שרוצה למוכרן, אלא **שֶׁמְּכָרְתִּים לָךְ מִבַּעְיָא לֵיהּ** – היה לו לומר 'תן לי דמי חיטי שמכרתים לך'. מתרצת הגמרא: **תְּנַי** – אכן יש להגיה ולגרוס תן לי דמי חיטי **שֶׁמְּכָרְתִּים לָךְ**. מוסיף רבא ומקשה: עדיין אין לשון המשנה מיושב לפי פירוש זה, שהרי שנינו שהלוה השיב למלוה ואמר לו 'חֲרֵי חֻטֶּיךָ עֲשׂוּיוֹת עָלַי **בְּשְׁלֹשִׁים דִּינָרִין**, והרי לך אצלי בהן יין' ומשמע שמתחילה לא היה חובו שלשים דינרים אלא עתה מעלה את חובו ומחשיב באילו הוא חייב לו שלשים דינרים, ולפי פירושו של אביי **מֵעִיקָּרָא נַמִּי הָכִי אוֹקְמִינְהוּ עֵילָוֵיהּ** – הרי מתחילה העמידו את החוב בשלשים דינרים שזה היה שווי החטים מתחילתם, רק שהוא קנה אותם ממנו בזול. מתרצת הגמרא: יש לפרש את המשנה **שֶׁהָכִי קָאָמַר לֵיהּ, 'בִּדְמֵי חִטֶּיךָ שֶׁעָשִׂיתָ עָלַי** מתחילה בשעת ההלואה **בְּשְׁלֹשִׁים דִּינָר, חֲרֵי לְךָ אֶצְלִי בָּהֶן יַיִן** בשווי זה, **וְיַיִן אֵין לוֹ**', ולכך יש בזה איסור משום הערמת ריבית, אבל אם היה לו יין לא היה בזה איסור משום שנותן לו יין ואינו נראה כריבית.

מוסיף רבא ומקשה: **וְהָא** 'לקח ממנו חטין **בְּדִינַר זָהָב הַכּוֹר, וְכֵן הַשַּׁעַר' קָתָנֵי**, הרי שמתחילה היה שער החטים עשרים וחמשה דינרים בלבד, ורק אחר כך התייקרו החטים ונעשו שוות שלשים דינרים, אם כן אין לפרש את המשנה כדברי אביי.

אֶלָּא אָמַר רָבָא, אני אפרש את המשנה על פי הברייתא ששנה רבי אושעיא, **וּכְי שָׁכִיבְנָא** – כשאמות ואסתלק מן העולם הזה, **רַבִּי אוֹשַׁעְיָא נָפֵק לְוָותֵי** – ייצא לקראתי,